

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

**ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ
ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

ОЛЕГ РУДАКЕВИЧ

**ПОЛІТИЧНА КУЛЬТУРА НАЦІОНАЛЬНИХ СПІЛЬНОТ:
ТЕОРІЯ ТА МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ**

Монографія

**Тернопіль
ТНЕУ
2013**

УДК 32:303.4

ББК 66.050

Р 83

Рецензенти:

Бурдяк В. І. – доктор політичних наук, професор, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, професор кафедри політології та державного управління;

Варзар І. М. – доктор політичних наук, професор, Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, професор кафедри політичних наук;

Козловець М. А. – доктор філософських наук, професор, Житомирський національний педагогічний університет імені Івана Франка, професор кафедри філософії.

*Рекомендовано до друку Вченою радою
Тернопільського національного економічного університету
(протокол № 5 від 27 лютого 2013 року)*

Р 83 Рудакевич О.

Політична культура національних спільнот: теорія та методологія дослідження : моногр. / Олег Рудакевич. – Тернопіль : ТНЕУ, 2013. – 352 с.

ISBN 978-966-654-325-0

У монографії розкриті теоретичні основи національної політичної культури та обґрунтовано методологію її дослідження на базі соціетального підходу. Нація представлена як колективний суб'єкт, творець і носій політичної культури. З'ясовано зміст імперативів, функцій та інфраструктури національної політичної культури, досліджено загальнонаціональні політико-культурні форми, їх детермінуючий вплив на політичні процеси. Обґрунтовано засади типології національної політичної культури та розкрито сутнісні риси політичної культури українського народу, місце і роль в ній національної ідеї.

Для політологів, політичних діячів, усіх, хто цікавиться питаннями становлення та розвитку політичної культури національних спільнот.

УДК 32:303.4

ББК 66.050

ISBN 978-966-654-325-0

© Рудакевич О., 2013

© ТНЕУ, 2013

ЗМІСТ

ВСТУП	7
РОЗДІЛ 1. НАЦІОНАЛЬНА ПОЛІТИЧНА КУЛЬТУРА ЯК ОБ'ЄКТ ПОЛІТОЛОГІЧНОГО ПІЗНАННЯ ТА МЕТОДОЛОГІЧНОЇ РЕФЛЕКСІЇ.....	11
1.1. Осмислення культурної детермінації політичного життя народів і держав в історії політичної думки.....	12
1.2. Наукові парадигми дослідження суті національної політичної культури в сучасній літературі	29
1.3. Концептуальні основи національної політичної культури та їхній евристичний потенціал.....	51
1.4. Методологія дослідження національної політичної культури на основі соціетального підходу.....	68
Висновки до розділу 1	84
РОЗДІЛ 2. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПОЛІТОКО-КУЛЬТУРНОЇ СУБ'ЄКТНОСТІ НАЦІЇ.....	89
2.1. Методологія аналізу національної політичної культури як соціокультурної системи та процесу	89
2.2. Політико-культурна суб'єктність нації з точки зору холістичної методології	108
2.3. Соціоструктурний підхід до дослідження нації як суб'єкта політичної культури	119
2.4. Об'єкти політико-культурної детермінації. Ідея соціетальної матриці національної політичної культури	130
Висновки до розділу 2	137

**РОЗДІЛ 3. ІМПЕРАТИВИ, ФУНКЦІЇ ТА ІНФРАСТРУКТУРА
НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ЯК ОБ'ЄКТИ
ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНОЇ КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЇ.....141**

3.1. Підходи до осмислення природи та змісту імперативів національної політичної культури.....	141
3.2. Теоретико-методологічні проблеми дослідження функцій національної політичної культури.....	150
3.3. Інфраструктура національної політичної культури з позицій комунікативного підходу	162
3.4. Просторово-часовий континуум національної політичної культури	172
Висновки до розділу 3	184

**РОЗДІЛ 4. ОСОБЛИВОСТІ МЕТОДОЛОГІЧНОЇ РЕФЛЕКСІЇ
ОСНОВНИХ СОЦІСТАЛЬНИХ ЕЛЕМЕНТІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ
ПОЛІТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ.....188**

4.1. Методологія аналізу елементів національної політичної культури пізнавального характеру	188
4.2. Особливості дослідження культурних форм поведінкового та інституційного рівнів	208
4.3. Місце і роль національної ідентичності та національної ідеї в політичній культурі	229
4.4. Засади типології національної політичної культури.....	252
Висновки до розділу 4.....	266

ВИСНОВКИ.....273

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....280

ПРЕДМЕТНИЙ ПОКАЖЧИК320

ANNOTATION.....351

Вступ

Розвиток людської цивілізації відбувається шляхом урізноманітнення й ускладнення моделей суспільно-політичного процесу. Це розширяє предметне поле політичної науки та стимулює розроблення нових методів пізнання політичної реальності. Прикладом новаторського підходу до дослідження політичних систем стало впровадження в 50-х рр. ХХ ст. концепту політичної культури, що дало змогу вийти за межі інституційного підходу в дослідженні політики та оцінити вплив суб'єктивного чинника на суспільно-політичні стани й трансформації. Незважаючи на певний спад інтересу до політико-культурних досліджень наприкінці ХХ ст., нині, в умовах стрімкого розвитку глобалізаційних процесів, помітно зріс інтерес до культурних основ політики, зокрема до національної політичної культури як найбільш динамічного й впливового чинника відродження та формування націй і національних держав.

Особливо актуальним дослідження національної політичної культури є для українського та інших народів, які, набувши суверенного статусу, мають за короткий історичний період сформувати політичну культуру національного типу. У цьому контексті науковий інтерес викликають передусім теоретико-методологічні проблеми відродження і набуття сучасних рис політичною культурою української етнічної нації та національних меншин, забезпечення їхнього діалогу та формування спільних політичних цінностей, які стануть політико-культурною основою модерної української нації.

Міжнародна спільнота вимагає не лише поваги і підтримки національних культур, а й утвердження їхньої толерантної взаємодії та формування основ глобальної політичної культури. З огляду на це одним із актуальних питань є формування спільних культурних цінностей і нормативів європейських націй як основи забезпечення конструктивної взаємодії національних культур, на чому наголошено, зокрема у Доповіді Групи видатних осіб Ради Європи «Жити разом: поєднання різноманіття і свободи в Європі ХХІ століття» (червень 2011 р.) [112].

Потреба в з'ясуванні особливостей політичного життя народів післявоєнної Європи та світу спонукала вчених до обґрунтування не лише загальної концепції політичної культури, а й політичної культури нації зокрема («political culture of a nation»). Суб'єктивістсько-індивідуалістична парадигма політичної культури, запропонована Г. Алмондом і розвинута його послідовниками (С. Вербою, Д. Дівайном, Л. Паєм, Д. Полом, У. Розенбаумом та ін.), зробила помітний вклад у розробку проблеми національної політичної культури: було сформовано оригінальні методики

дослідження політичних орієнтацій громадян; чітко визначено зміст і структуру функціональних елементів політичної культури; обґрунтовано ідеальні типи політичної культури, співвідношення яких визначає специфіку політичного життя націй.

Однак до концептуальних та методологічних проблем зазначеного підходу належать певна неузгодженість трактування політичної культури з наявними в суспільствознавстві теоріями культури; звуження елементного складу політичної культури до її суб'єктивних складових (політичних орієнтацій, цінностей, вірувань тощо); методологічний індивідуалізм, який головним політичним актором та об'єктом дослідження розглядає індивіда. При такому підході залишаються поза увагою колективні (соціетальні) складові національної політичної культури; не враховується специфіка нації як творця і носія політичної культури; залишається поза увагою теоретико-методологічний потенціал націології тощо.

Аналіз наукових напрацювань європейських вчених, які досліджували політичну культуру національних спільнот (Р. Джесуп, Д. Каванах, С. Патеман, Р. Роуз, Р. Інглегарт (Великобританія); М. Каас, Дж. Габермас, Д. Берг-Шлосер (Німеччина), Є. Вятр, Е. Опалінські (Польща), Е. Баталов, М. Бирюков, К. Гаджієв, О. Малінова, Ю. Пивоваров, О. Соловійов (Росія) та ін.), показує, що їхні підходи, з одного боку, характеризуються увагою до методології американських науковців, а з іншого – її критичним переосмисленням у плані більш традиційного (антропологічного) трактування культури; використанням історичного підходу до дослідження національної культури та її політичної складової; акцентуванням уваги на взаємодії політичної сфери із всією системою культури народу. Незважаючи на це, європейська дослідницька практика у сфері політичної культури є, здебільшого, особочентричною.

Ряд сутнісно значимих аспектів теорії і методології проблеми, що досліджується, висвітлені в монографічних працях та дисертаційних роботах українських політологів – В. Бебика, В. Бурдяк, М. Головатого, О. Гриценко, М. Іванова, В. Корнієнка, Л. Нагорної, І. Поліщука, О. Проскуріної, В. Ребкала, М. Розумного, Н. Ротар, П. Саса, С. Сліпця, Ю. Шайгородського, О. Шерман, Г. Щедрової та ін. Йдеться про підходи до дослідження рис ментальності та змісту політичних традицій українського народу, з'ясування теоретико-методологічних засад осмислення таких базових складових політичної культури, як політичні ідеї, цінності та ідеали, політичні міфи та стереотипи, обґрунтування ролі громадянського суспільства, мас-медіа та еліти у формуванні політичної культури, спроби концептуалізації генези та утвердження засад політичної культури модерного українського суспільства в умовах демократичного транзиту.

На тлі значної кількості праць із різних аспектів політичної культури, в тому числі й вітчизняних авторів, подальшого поглибленого дослідження вимагають теоретико-методологічні засади осмислення національної політичної культури. З часу, що минув після появи концепції політичної культури Г. Алмонда, суттєво вдосконалився інструментарій політології, сформувалися нові наукові дисципліни – культурологія, політична етнологія та етнополітологія, розроблені оригінальні й універсальні теорії національних спільнот. Використання концептуальних засад сучасних політичної та інших суспільствознавчих наук дає змогу зробити новий крок у всебічному аналізі політичної культури загалом та її національних різновидів. З огляду на це вбачаємо за необхідне розробити теоретико-методологічні засади дослідження національної політичної культури на основі соціетального підходу.

У **Розділі 1** *«Національна політична культура як об'єкт політологічного пізнання та методологічної рефлексії»* розглянуто концептуальні основи та методи дослідження національної політичної культури. Зокрема, проаналізовано підходи науковців до проблеми взаємодії культури й політики в історії політичної думки, розкрито сучасні підходи до дослідження політичної культури в науковій літературі, обґрунтовано засади концептуального визначення та стратегію дослідження національної політичної культури.

Розділ 2 *«Теоретико-методологічні засади дослідження політико-культурної суб'єктності націй»* присвячений з'ясуванню методів та шляхів розкриття сутності й змісту суб'єктних властивостей нації як творця та споживача національної політичної культури. У роботі політична культура національних спільнот розглядається як цілісне, системне утворення, що володіє самоорганізаційними, процесуальними і динамічними властивостями та засобами впливу на соціальне середовище.

У **Розділі 3** *«Імперативи, функції та інфраструктура національної політичної культури як об'єкти теоретико-методологічної концептуалізації»* увагу зосереджено на методології дослідження вимог сучасної цивілізації до змісту національної політичної культури, її функцій та умов, що забезпечують ефективність політико-культурного процесу.

У **Розділі 4** *«Особливості методологічної рефлексії основних соціетальних елементів національної політичної культури»* визначено методологічні засади дослідження соціетальних форм національної політичної культури пізнавального, поведінкового та інституційного рівнів та обґрунтовано критерії типології досліджуваної культури.

Модерна українська нація перебуває у стадії формування. Нерідко зазначається, що головним чинником українського «націєтворення є

держава, яка має запропонувати стратегію розвитку країни, формулу національної ідеї, забезпечити механізми захисту національного суверенітету, реалізацію національних інтересів». Саме так сформульована ідея про основну підйому розвитку вітчизняного соціуму у щорічній доповіді Національної академії наук України з актуальних проблем соціально-економічного, суспільно-політичного та культурного розвитку України, що опублікована у 2011 р. [274, с. 35]. Однак українська держава повинна мати чітко окреслену національну сутність та підтримку відданих національним цінностям громадян, оберігати й розвивати національну свідомість і культуру. Дієздатна національна культура та її ядро – національна ідея – може сформуватися лише в процесі самовідданого боротьби народу за свої життєві інтереси. В цьому історичне призначення, перш за все, вітчизняного громадянського суспільства, його лідерів та моральних авторитетів, широкого кола активістів. Кожний має стати відповідальним за свою країну. «Відповідальність за своє життя, його успіх, добробут і щастя нікому не може бути передано. Ми самі несемо відповідальність за себе», – підкреслюється в «Українській хартії вільної людини», ухваленій учасниками Ініціативної групи «Першого грудня» наприкінці 2012 р. [413].